

Rebecka Lettevall, Geert Somsen en Sven Widmalm (eds.), *Neutrality in Twentieth-Century Europe. Intersections of Science, Culture, and Politics after the First World War* (London en New York 2012). 352 pag. Ill. ISBN: 978-0-415-89377-0. Hardback: £ 85,00.

De vijftien bijdragen aan *Neutrality in Twentieth-Century Europe* vormen een duidelijke eenheid, wat voor een congresbundel niet vanzelfsprekend is. De boodschap van het boek is het beste samen te vatten als 'neutraliteit is een werkwoord'. Of het nu gaat om politieke, ideologische, juridische of wetenschappelijke neutraliteit, het is een opstelling die actief moet worden geconstrueerd en onderhouden. Neutraliteit is dus iets anders dan afzijdigheid.

De bundel gaat vooral over de rol van wetenschappers en andere intellectuelen tijdens en na de Eerste Wereldoorlog, toen intellectuele contacten tussen de (voormalige) oorlogvoerende landen waren geblokkeerd. Vooral de *Aufruf an die Kulturwelt*, het manifest waarin 93 Duitse intellectuelen in september 1914 hun steun voor het Duitse leger uitspraken, zette veel kwaad bloed. Het duurde tot eind jaren twintig voordat de relaties werden hersteld en Duitsland zich bijvoorbeeld kon aansluiten bij de International Research Council.

De verzuurde verhoudingen botsten met het ideaalbeeld van wetenschap als ultieme internationale en apolitieke activiteit. Mede daarom werden de strubbelingen uit het Interbellum snel geschrapt uit de *master narrative* van de wetenschapsgeschiedenis, schrijft Brigitte Schroeder-Gudehus in een historiografisch essay. Pas in de politiek beladen Koude Oorlogstijd brachten kritische historici ze weer onder de aandacht. Deze bundel onderschrijft maar weer wat we natuurlijk al wisten: wetenschap is nooit apolitiek geweest.

De auteurs laten zien dat het internationalistische ideaal in de praktijk heel goed kon samengaan met politieke ideologie en zelfs nationalisme, juist ook in de neutrale landen. Nederlanders, Belgen, Zweden, Noren en Zwitsers wedijverden wiens vaderland het meest neutraal en (dus) moreel het hoogststaand was. Wetenschappers speelden in die strijd een opvallende rol. Ze gebruikten zowel hun nationaliteit als hun wetenschappelijke achtergrond als legitimering om zich op te werpen als bemiddelaar tussen de voormalige kemphanen, die zich in hun ogen hadden laten meeslepen door irrationele oorlogsretoriek.

Het bleek echter niet gemakkelijk om de morele *high ground* te blijven bezetten. De verschillende Nobelprijscomités probeerden bijvoorbeeld angstvallig elke schijn van politiek te vermijden, wat in het formeel neutrale maar cultureel sterk pro-Duitse Zweden niet gemakkelijk was. Robert Marc Friedman beschrijft hoe deze krampachtige houding juist leidde tot allerlei politieke overwegingen, inclusief het besluit om een aantal prijzen niet uit te reiken tijdens de Eerste Wereldoorlog.

De interessantste essays gaan erover hoe het neutrale imago van wetenschap bewust werd ingezet voor de constructie van identiteiten. De Nobelprijzen verschaften gastlanden Noorwegen (de vredesprijs) en Zweden (de overige prijzen) veel status. Ook Zwitserland gebruikte wetenschap om zijn status als ultieme neutrale natie te onderstrepen. Een mooie bijdrage van Carlos Reijnen gaat over de constructie van het nieuwe Tsjechoslowakije na de Eerste Wereldoorlog als intellectuele natie en 'mediator' tussen West en Oost in het hart van Europa. Neutraliteit als instrument voor *nation building*. Een bijzonder geval was de positie van de Joodse gemeenschap in Tsjechoslowakije, waar Gaëlle Vassogne over schrijft. Joodse leiders, onder wie Max Brod, probeerden de

Joden te laten erkennen als 'natie' zonder land of taal, met een neutrale positie tussen de Tsjechische en Duitse gemeenschappen.

Het stuk van Patrik Lundell over de rol van de pers is interessant maar toch ietwat teleurstellend, omdat het uiteindelijk vooral over Zweden gaat. Een analyse van de media als al of niet 'neutrale' rapporteur zou een prachtige aanvulling zijn geweest op de stukken over wetenschappers en diplomaten. Een gemiste kans is tenslotte het essay over Einstein, die een unieke positie had als stateloos genie. Het hoofdstuk van Jimena Canales over Einsteins discussies met Bergson over internationale politiek en het wezen van de tijd leidde niet tot heldere conclusies.

Voor specialisten zal deze bundel bekend materiaal bevatten. De verhalen over de International Research Council, de Nobelprijzen, de Solvayconferenties en de diplomatieke activiteiten van H.A. Lorentz (die in veel bijdragen een prominente rol speelt) zijn niet allemaal even verrassend. Wat de bundel vooral interessant maakt is het brede scala aan case studies. De hoofdpersonen zijn intellectuelen in ruime zin, niet alleen wetenschappers, en ze komen uit verschillende hoeken van Europa, hoewel het zwaartepunt duidelijk in Scandinavië ligt (het boek komt voort uit een symposium in Stockholm). Toch komen in vrijwel alle hoofdstukken vergelijkbare mechanismes aan het licht. De promotie van wetenschap als neutrale activiteit was dan weer doel, en dan weer middel, maar in alle gevallen was het nauw verweven met nationale identiteit en internationale politiek. En in alle gevallen bleek het verre van eenvoudig om neutraal te zijn.

David Baneke, VU Amsterdam

Dominique Lambert, *L'itinéraire spirituel de Georges Lemaître, suivi de 'Univers et atome', conférence inédite de G. Lemaître* (Bruxelles:

Éditions Lessius 2007). 222 pp., ISBN: 978-2-87299-165-5, € 22,50.

Initiées en 1994 à l'occasion du colloque *Mgr Georges Lemaître, savant & croyant*, les recherches menées par D. Lambert sur le désormais célèbre père de la théorie de 'l'atome primitif' atteignent, avec ce volume, une finesse d'analyse remarquable et une plus juste évaluation des limites de la position du chanoine belge à l'égard de l'articulation de la science et de la foi, qualités qui viennent se rajouter à une écriture limpide et à une information parfaitement maîtrisée. Désormais, notre connaissance du cheminement intellectuel et spirituel de Lemaître durant la Première guerre mondiale (chapitre 2) est complètement renouvelée grâce à la prise en compte de sa correspondance, étonnante, avec Joris Van Severen qui lui fit découvrir, autre découverte surprenante, l'œuvre de Léon Bloy. Dorénavant, essentiellement sur base de cette même nouvelle source documentaire, le manuscrit intitulé *Les trois premières paroles de Dieu* (1921) n'apparaît plus comme un simple exercice d'exégèse, mais comme une source profonde d'inspiration et de stimulation pour ses travaux techniques qui, bien que discrète, n'en demeurera pas moins longtemps opérante, sans pour autant porter le moindre préjudice au caractère strictement scientifique de son hypothèse de l'atome primitif (chapitre 3). Maintenant, à travers les relations entre Lemaître et les Amis de Jésus, ce sont des pans méconnus de l'histoire de l'Église belge qui émergent (chapitre 4), comme se manifeste, à travers son accompagnement des étudiants chinois, la figure inspiratrice du P. Vincent Lebbe (chapitre 5).

Aujourd'hui, au sortir de cette période qualifiée d'*accidentellement* concordiste, mais qui se révéla néanmoins scientifiquement féconde comme nous l'avons rappelé, ce qui est désormais la posture de Lemaître,